

İSMET ÖZEL'İN “BİR YUSUF MASALI” ADLI ŞİİRİNİN SAUSSURE’CÜ BAĞLAMDA YAPISAL ÇÖZÜMLEMESİ

Structural Analyse of the Poem of İsmet Özel which is Called
"Bir Yusuf Masalı"

Ufuk BİRCAN *

Özet: Bu makalede son dönem Türk şiirinin önemli şairlerinden biri olan İsmet Özel'in "Bir Yusuf Masalı" adlı şiirini yapısalçılık açısından çözümlenmeye çalıştım. Öncelikle yapısalçılığın felsefi kökenleri ve temsilcileri üzerine bilgiler verdim. Daha sonra İsmet Özel'in şiiri üzerine yapısalçılığın temel dinamiklerinden yola çıkarak çözümlenmelere gittim. Bir Yusuf Masalı adlı şiirden örneklem alıntılarla yapısalcı bir okuma yapabilmek için anabölüm, altbölüm, zaman birimleri, anlam birim, uzam boyutu, dil-söz, gösterge, gösterilen, gösteren, değer, dizim, dizge, çağrışım, eşsüremlilik, artsüremlilik, karşılıklar, biçim ve konu bütünlüğü gibi yapısal dilbiliminin kavramlarını kullanarak şiirin en temelde neyi amaçlamış olduğunu göstermeye çalıştım.

Anahtar Kelimeler: Yapısalçılık, yapı, şiir, gösterge, Saussure, Jakobson, Greimas

Abstract: In this article I tried to make a structuralist analyse of "Bir Yusuf Masalı" the poem of İsmet Özel, who is one of the important poets of Turkish. Firstly I gave some information about the philosophical origins of structuralism and representatives of structuralism. Secondly, I did some analysis via the basic dynamics of structuralism about İsmet Özel's poem. To make reading, I tried to demonstrate what have his basic intend of poet with using the structural linguistic concepts, which are principal part, subdivision, time units, space size, meaning units, speech, system, indication-sign, showing, indicator, value, composition, association, coextensive, synchronic, format and integrity issues.

Keywords: Structuralism, structure, poem, sign, Saussure, Jakobson, Greimas

Giriş

Ele aldığımız kitap, on bir bölümden oluşmaktadır. Hikâye tarzında yazılan bu bölümlerin her biri birbirine bağlanarak adeta bir *bütünlük* oluşturulmuştur. İşte bu bütünlüğün çözümlenmesi ve yine bu bütünlüğün içinde kalarak hikâyelerin yorumlanması, *yapısal* bir incelemeyi gerektirmektedir. O sebeple, bu yazımızda *Bir Yusuf Masalı*'nı *yapısalçılık*

* Arş. Gör., Ankara Üniversitesi D.T.C.F Felsefe Bölümü, ubircan@hotmail.com

yöntemiyle değerlendirmeye çalışacağız. Yer yer hikâyeyi anımsatan kitap, hemen her bölümdeki hikâyelerin bağımlı yapıdaki görüntüleri nedeniyle yapısal olarak incelenmeyi zorunlu kılıyor. Şairin yeniden yaratım süreci içinde konu maddesi üzerindeki deformasyonları, yeni yaratımları; kurgusal yapıda masal anlatıcının kendini konumlandırışı ve bu bağlamda oluşan anlatım teknikleri; masal anlatıcının konu maddesiyle, masal kahramanlarıyla ve dinleyicilerle arasındaki bağ; kahramanların kendi başlarına taşıdıkları simgesel anlam; masal anlatıcının içinde duyumsadığı fakat trajediden kaçışla karşılığını verdiği *daemonic yanı* ve nihayet *Bir Yusuf Masalı*'nın Özel'in yaşam-şiir serüveninde ve Türk şiirinin kendine has seyrinde nereye denk düştüğü, üzerinde durulması gereken bir konu olduğu için yapısalcı yöntemle bu eseri çözümleme çabası içine giriyoruz.

Yapısalcılık ve Ferdinand de Saussure'ün Dilbilim Anlayışı

Yapısalcılık, yirminci yüzyılın ortalarına doğru oluşan ve ikinci dünya savaşından sonra özellikle Fransız kuramcıları ve uygulamacılarının ortaya koydukları çalışmalar sonucu etkinlik kazanan düşünce akımının adıdır. Edebiyatta yapısalcılık 1960'lı yıllarda Roland Barthes, Claude Bremond, A. J. Greimas ve Bulgar asıllı Tzvetan Todorov gibi eleştirmenler ve yazınbilimcilerce başlamıştır. Yapısalcılık yalnızca bir edebiyat kuramı değil çeşitli bilim alanlarına da uygulanan bir yöntemdir. İlk kez bu yöntemi Levi Strauss, antropolojiye uygulamış ve yapısalcı antropolojiyi başlatmıştır. Jacques Lacan ise Freud'un kuramını yeniden yorumlayarak bu yöntemi psikanalize uygulamıştır.

Değişik bilim alanlarına, kültür ve sanata uygulanabilen yapısalcı yöntemin özelliği etimolojik kökeninden anlaşılacağı üzere incelenen nesnenin yapısına yönelmektir. Yapısalcılık, yüzeydeki bir takım fenomenlerin altında, derinde yatan bazı kuralların ya da yasaların oluşturduğu yapıyı aramaktır. Yapısalcı yöntemde önemli olan sistemdeki birimlerin kendi başlarına bir anlam taşımadığı, sistem içinde birimlerin birbirleriyle bağımlı oldukları ve bu şekilde anlam kazandıkları hususudur. Bunlar ancak o zaman bir sistemin parçası olarak ele alınabilirler.¹

Yapı sözcüğü, yapısalcılık bağlamında öğelerinin toplamından daha çok olan bir bütünsellik olarak kavranmaktadır. Bu bütünsellik hiçbir biçimde yalnızca öğelerin yığına indirgenemez. Robert Scholes'un yapısalcılığa getirdiği tanım: "*Yapısalcılık en geniş anlamında gerçeği tek tek nesnelere değil de nesnelere arasındaki ilişkilerde arama yoludur*". Bu

¹ Moran, Berna, Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi, Cem Yayınları, İstanbul, 1991, s. 170

tanımdan anlaşılacağı üzere yapısalcılık, birbirine bağımlı parça-bütün ilişkisini birlikte algılama ilkesinden yola çıkan öğrenme ve değerlendirme yaklaşımıdır. Yapısalcılıktaki bu temel ilke "*tüm insan davranışlarının ve düşünsel eylemin yapısal bir temele dayandığı ve düzenli bir çözümleme ile bu yapının ortaya çıkarılabileceği inancından*" kaynaklanır. Yapısalcı düşüncenin en son ereği insanın bireysel eylemlerini, algılama biçimini, düşünsel ve duygusal konumunu içeren değişmez yapıları bulmaktır. Nusret Hızır da Felsefe Yazıları adlı eserinde, bu durumun yapısalcılığın etkinlik kazandığı İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupalı insanın ruh hâlini bir anlamda dile getirdiğini söylemektedir.²

Jean Piaget'ye göre ise yapısalcılık, temel özellikleriyle bir öğretiy ya da felsefe değil yalnızca bir yöntemdir. Ayrıca böyle bir yöntem anlaşılır kılmaya yönelik ortak bir ideal tarafında yönlendirilir.³ Piaget yapısalcılığı, gösterge kavramını dışlayan bir anlayışla daha doğrusu göstergeyi yapısalcılıkta yapı kavramıyla karşılayarak çözümlemelerini daha geniş bir alanı kapsayacak bir şekilde genişletmiştir. Ona göre yapısalcılık yapıyla ilgilidir. Yapı ise bir dönüşümler sistemi olarak ele alınır. Piaget, yapı kavramının üç ana öğeden oluştuğunu söyler. Bunlar: *bütünlük*, *dönüşüm* ve *özde düzenleme*'dir.⁴

Bütün bu tanımlamalara rağmen yapısalcılığın Dilthey ve Hermeneutikçilerin yaptıkları kültürel ve doğa bilimlerinin yöntemleri arasında keskin bir ayırım üzerinde durmayan, yalnızca öznenin önemini değil aynı zamanda anlamın da önemini reddeden bir bilim olduğu şeklinde bir görüş daha vardır. Bu görüşe göre yapısalcılık; tüm insan etkinliklerinin nesnel kurallarına ulaşmak isteyen bilimsel bir araştırmadır.⁵

Yapısalcılığın değişik uygulama alanlarına sahip olması ve bir çözümleme yöntemi olarak kullanılması, yapısalcılığın tarihsel bir arka plana sahip olduğu anlamına da gelmektedir. Grek filozoflarının amacı, gözlem ve deneyimlerine ilişkin duyu verilerinin çatısını oluşturacak temel yapıları bulmaktır. Bunu Platon'un ideal felsefesinde, Aristoteles'in madde form öğretisinde rahatlıkla görebiliriz. Ortaçağ felsefesinde de dini öğeler ile evren açıklamalarında, Rönesans felsefesindeki bilimsel ve mekanist bir tavır ile evreni açıklama istekleri hep bir yapıyı açıklamaya yönelik

² Yüksel, Ayşegül, Yapısalcılık ve Bir Uygulama, M. C. Anday Tiyatrosu, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s. 6

³ Piaget, Jean, Yapısalcılık, çev: Füsün Akadlı, Dost Yayınları, İstanbul, 1982, s. 133,10

⁴ age. s. 22

⁵ Çevikbaş, Sebahattin, Felsefe Dünyası, sayı 35, Ankara, 2002, s. 138

isteklerden kaynaklanmaktadır. Bu tarihsel arka plan, çağdaş yapısalcılığın şekillenmesine kuşkusuz katkıda bulunmuştur. Fakat burada bahsettiğimiz yapısalcılığın öznenen bağımsız ve uzak, konuşulan dilin yapısına yönelik girişimler olduğu gözden kaçırılmamalıdır.⁶

Yapısalcılıkta, ele alınan nesne kendi başına ve kendi kendisi için incelenir. Nesnenin kendi öğeleri arasındaki *bağıntılar* birer *dizge* (sistem) olarak tespit edilir. Bu dizgeyi oluşturan elemanların işlevlerinden söz edilir.⁷ Yapısalcılık bir açıklama değil, bir açıklama yöntemidir.⁸ Yapısalcılık terimlerinden *artsüremlî* (nesnenin tarihsel boyutu) ile *eşsüremlî* (nesnenin bugünkü durumu) hep birbirine zıt olarak görülmüştür. Bu teorinin savunucularınca yapısal çözümlemelerde hep eşsüremlî düzlemde bir yöntem ortaya koymanın mümkün olabileceği belirtilmiştir.⁹ Roland Barthes, anlatıları yapısal açıdan çözümlerken, *eylem dizileri* (kesitler), *göstergeler* (işlevler), *aktörler*, *mekan/uzam* ve *zaman* gibi başlıkları anar. Bu başlıklar *metin* (text) kavramıyla da ilgilidir. Bir de, metnin anlam alanıyla ilgili terimler söz konusudur. Burada da *kurmacalık* (anlatı,öykübilim), *metinlerarasılık* ve *çoğulluk* (anlam katmanları) gibi kavramları gündeme getirir.¹⁰ Burada adı geçen kavramlar bir anlamda *edebî yapısalcılığın* terimleridir.

Yapısalcılığın özne karşıtı tavrından da söz etmemiz gerekmektedir. Özneye tutarlı bir eylemin, yazının ya da diğer ifade türlerinin kökeni olarak bakılamaz. Nesnelere ve eylemleri yorumlayan dil aynı zamanda özneyi de kurar. Özne eylemin yazının ve diğer ifade biçimlerinin kökeni değildir. Aksine özneler ve nesnelere dil tarafından kurulur ve yorumlanırlar. Yapısalcılara göre, özneyi toplumsal ilişkilerden bağımsız bir fail olarak görmek bir tür yanlış anlamaya dayanır. Yapısalcılar, bireyin üzerindeki vurguyu kaldırıp geniş yapılar üzerindeki anlam ve değişimler üzerine yoğunlaşmayı, öznenen yazardan uzaklaşmayı başlatmışlardır. Artık özne, toplumsal ilişkileri koruma ve değiştirmeye yönelik bir kapasiteden uzaktır. Yapısalcı geleneğe özne *kayıp kişi*'dir.¹¹

⁶ Megill, Allan, *Aşırılığın Peygamberleri*, çev: Tuncay Birkan, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s. 228

⁷ Yücel, Tahsin, *Yapısalcılık*, Ada Yayınları, İstanbul, s. 10

⁸ age. s. 121

⁹ Saussure, Ferdinand de, *Genel Dilbilim Dersleri*, çev: Berke Vardar, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 204

¹⁰ Roland Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, çev: Mehmet Rifat-Sema Rifat), Yapı-Kredi Yay. İst. 1983, s. 19-139

¹¹ Çevikbaş, Sebahattin, *Felsefe Dünyası*, sayı 35, Ankara, 2002, s. 149

İsmet Özel'in "Bir Yusuf Masalı" Adlı Şiirinin Saussure'cü Bağlamda Yapısal
Çözümlemesi

Tahsin Yücel Yapısalcılık adlı yapıtında yapısalcılığın yönelimlerini şöyle sıralamaktadır:

1. Ele alınan nesnenin *kendi başına ve kendi kendisi için* incelenmesi;
2. Nesnenin kendi öğeleri arasındaki bağıntılardan oluşan bir *dizge* olarak ele alınması;
3. Söz konusu dizge içinde her zaman işlevi göz önünde bulundurma ve olguyu bağlı olduğu dizgeye dayandırma zorunluluğunun sonucu olarak, nesnenin artsüremlilik içinde değil, eşsüremlilik içinde ele alınması;
4. Bunun sonucu olarak, köken, gelişim, etkileşim vb. artsüremsel sorunlara ancak nesnenin elden geldiğince eksiksiz bir çözümlemesi yapıldıktan sonra ve bunların da eşsüremsel olgular gibi dizgesel olarak ele alınmalarını sağlayacak yöntemler geliştirdiği ölçüde yer verilmesi;
5. Nesnenin *kendi başına ve kendi kendisi için* incelenmesi sonucu olarak, doğaötesel değil, özdekçi bir yaklaşım biçiminde tanımlanması;
6. Bu yaklaşımın felsefi, siyasal ya da sanatsal bir öğreti değil, tutarlı bir çözümleme yöntemi oluşturmaya yönelmesi, dolayısıyla erimcilikle hiçbir ilgisi bulunmamasıdır.¹²

Bu temel yönelimlerin ortaya koyduğu ana özellik; yapısal çalışmanın bir nesne üzerinde yapılması gerektiği; o nesneye ilişkin özelliklerin bir dizgeye bağlanması; nesneye özdekçi bir yaklaşım ile yaklaşılması; tüm bunların bir çözümlemeye yönelmesi biçiminde özetlenebilir. Bunun belirlenmesinde gerek vardır. Çünkü yapısalcılığın ne olduğu ve ne olmadığı/olamayacağı bu kısa ne ki somut belirlenimlerle sınırlandırılmış olacağından, artık o sınırların dışına çıkan her türlü çalışmanın yapısalcılıkla ilişki bulunmadığı söylenebilecektir.

Bu genel tanım ve tarihi arka plandan sonra Ferdinand de Saussure'ün *Genel Dilbilim Dersleri* adlı eserinde yapısalcılığın genel özelliklerine ilişkin görüşlere yer verebiliriz.

Yapısal dilbilim 1857-1913 yılları arasında yaşamış olan Ferdinand de Saussure ile yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıktı. Ölümünden sonra, 1916 yılında, ders notlarının Genel Dilbilim Dersleri adı altında yayınlanması ile dilbilimde yeni bir çağır açıldı. O zamana kadar dilbilimciler için dil, bir takım dil olgularının toplamı idi; ve bunlar ayrı ayrı

¹² Yücel, Tahsin, Yapısalcılık, Ada Yayınları, İstanbul, s. 11

bir öze sahip imiş gibi ele alınır. Dil çalışmalarının amacı zaman içerisinde bir dilin getirdiği değişiklikleri incelemek ve bunların kurallarını bulmaktır. Dilin zaman içerisindeki evrimlerine yönelmeye artzamanlı yaklaşım diyoruz. Saussure ise dili, belli bir zaman noktasında ele alarak eşzamanlı, kendi kendine yeterli ve bağımsız bir sistem olarak incelemeyi önerdi.¹³ Saussure dilin *tarihsel* boyutu yanında bir de *dizgisel* boyutu olduğunu öne sürerek, dizge anlayışının içerdiği ve çağdaş bilimin dil olgusuna yaklaşımının temel taşlarını oluşturacak olan ilkeleri ortaya attı. Saussure'ün, sonradan yapısal dilbilim adını alacak olan dilbilimsel çalışmalara bulunduğu katkılar çeşitli alanlarda *yapısalcı kuram* ve *yapısalcı uygulama* bağlamında geçerliliğini sürdürür. Bilginin dil araştırmasına ilişkin olarak getirdiği temel kavramlar ise gerek dilbilim alanında gerekse başka alanlarda yapılan yapısal çalışmaların yöntemsal çıkış noktalarını oluşturur.¹⁴

Saussure'ün bu yapıtta ilk çabası, ele aldığı konuyu sınırlamak, böylece daha tanımlanmamış bir nesne üzerinde felsefeye girişmek ya da onun tarihsel girişimini incelemek yerine, onun içkin gerçeğini kavramaya yönelmek, onu *kendisi olmayan* şeylerden ayırmaktır. Saussure, dil yetisiyle ilgili olarak “*tümüyle ele alındığında, dil yetisinin pek çok biçime büründüğü karmaşık bir olgular bütünü olduğu görülür. Dil yetisi birçok alana açılır: Hem fiziksel, fizyolojik ve anlaksal niteliklidir, hem de bireysel ve toplumsal özelliklidir. İnsana ilişkin olguları kapsayan hiçbir bütüne yerleştiremeyiz onu. Çünkü dil yetisinin birliğini nasıl ortaya çıkaracağımızı bilemeyiz*”¹⁵ demektedir. Saussure dil içindeki bir takım karşıtlıklardan bahsederek dil yetisinin değişik yönlerini ayırarak dilin belli bir tanımına ulaşmaya çalışır.

Saussure'ün ele aldığı karşıtlıkların başında dil yetisinin bireysel gerçekleşimi olan *söz* (parole) ile toplumsal yanını oluşturan *dil* (languae) arasındaki karşıtlık gelir. Söz bireysel bir istem ve anlık edimidir, dil ise “*dil yetisinin birey dışında kalan toplumsal bölümüdür*”, “*varlığını toplum üyeleri arasındaki bire tür sözleşmeye borçludur*”, bunun için birey onu “*ne yaratabilir, ne de değiştirebilir*”.¹⁶ Bunu destekleyici olarak Fransızcadaki ses bozulmalarını örnek verir. Dil ile sözü birbirinden ayırmak, bir yandan “*toplumsal olguyu bireysel olgudan*”, bir yandan da “*önemli olguyu önemsiz,*

¹³ Moran, Berna, Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi, Cem Yayınları, İstanbul, 1991, s. 170

¹⁴ Yüksel, Ayşegül, Yapısalcılık ve Bir Uygulama, M. C. Anday Tiyatrosu, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s. 9

¹⁵ Saussure de Ferdinand, Genel Dilbilim Dersleri, çev: Berke Vardar, Birey Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 31

¹⁶ age. s. 35

belli oranda rastlantısal nitelik taşıyan olgulardan ayırmak demektir".¹⁷ Böylece dil, kendi başına ele alınıp incelenebilecek bir *nesne* durumuna gelir. Saussure'ün dil olgusuna yaklaşımının temelini günümüzde yapı kavramına bırakan dizge kavramı oluşturur. Dizge doğrudan doğruya kavranabilen, elle tutulur bir nesne, bir töz değil, bir biçimdir.¹⁸ Saussure'e göre dayanışık bütünden kalkılarak, dil bütünlüğünün kapsadığı öğeleri çözümleme yoluyla dizge elde edilebilir¹⁹; dili oluşturan birimler tek başlarına yapıdan yoksundurlar; bu birimler yalnızca birbirleriyle olan karşılıklı ilişkileri içinde tanımlanabilirler; tıpkı satranç oyununda bir taşın değerinin ancak oyunun kuralları doğrultusunda ve başka taşlarla olan bağlantısı içinde saptanabildiği gibi.²⁰ Dilbilimsel çözümleme temel öğeler arasındaki bağlantıların saptanmasıyla gerçekleşebilir. Böylece bir dilin anlattığı kavramlar dilin yapısıyla tanımlanır ve belirlenir. İki kez kullanılan aynı ses biriminin niteliği yalnızca biçimseldir, tözsel değildir. Saussure'ün örneğini vermek gerekirse, *her gün 08.45'te kalkan Cenevre- Paris ekspresi* yalnızca bir biçimdir; dün kalkan trenle bugün kalkan tren (trenler töz olarak başka da olsa) bizim için aynı trendir, çünkü 08.45 trenini tüm öteki trenlerle olan bağlantısı içinde algılar ve öteki trenlerden -sözgelimi 10.50 treninden-başka oluşuyla tanımlarız.²¹ Saussure, *dil'i söz'den ayırmakla* yalnızca toplumsal olguyu bireysel olgudan değil, *görevsel olanı (dil) görevsel olamayandan (söz), kuralı (dil), uygulama biçiminden (söz)* ayırmıştır. Saussure, dil ve söz arasında kesin bir seçim yaparak dilbiliminin hedefinin dil olması gerektiğini savunur. Bu seçim, dilbilim dışındaki alanlarda sürdürülen yapısalçı çalışmaların da çıkış noktasını belirler. Yapısalçı çözümlemenin amacı gözlemlendiği olaydan *söz'den yola çıkarak olayı biçimlendiren temel dizgeye dil'e ulaşabilmektedir*.²²

Gösteren Gösterilen ve Gösterge

Saussure'e göre dilsel yapıların temel ögesi *gösterge*'dir; dil göstergesini bir *biçim* olan işitim imgesiyle, *anlam* belirleyen bir kavramın birlikte oluşturduğu karmaşık bir bütün olarak tanımlar. Dil göstergesi bir nesneyle bir adı birleştirmeyen, bir kavramla bir işitim imgesini birleştirir. Saussure göstergesini oluşturan iki öğeden işitim imgesini *gösteren*, kavrama ise *gösterilen* adını verir. Sözgelimi, herhangi bir

¹⁷ age. s. 34

¹⁸ Yücel, Tahsin, Yapısalçılık, Ada Yayınları, İstanbul, s. 21

¹⁹ Saussure de Ferdinand, Genel Dilbilim Dersleri, çev: Berke Vardar, Birey Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 106

²⁰ age. s. 26

²¹ Yüksel, Ayşegül, Yapısalçılık ve Bir Uygulama, M. C. Anday Tiyatrosu, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981, s. 10

²² age. s. 12

dilde söylenen *ağaç* sözcüğü *gösteren*, bu sözcüğün anlakta uyandırdığı *ağaç* kavramı ise *gösterilen*'dir; herhangi bir dilde söylenen *ağaç* sözcüğüyle, anlakta uyandırdığı *ağaç* kavramı, birlikte *ağaç* dediğimiz göstergeyi oluştururlar.²³ Dil göstergesinin başlıca iki özelliği vardır: *Göstergenin nedensizliği* ve *gösterenin çizgiselliği*. Göstergenin nedensizliği; göstereni gösterilenle birleştiren bağ nedensizdir. Göstergeyi, bir gösterenin bir gösterilenle birleşmesinden doğan bütün olarak gördüğümüzden daha yalın olarak şöyle de diyebiliriz: Dil göstergesi nedensizdir. Gösterenin çizgiselliği; gösteren işitsel nitelikli olduğundan yalnız zaman içinde yer alarak gerçekleşir ve zamandan kaynaklanan özellikler taşır: a. *bir yayılım gösterir* ve b. *bu yayılım bir tek boyutta ölçülebilir*: O da bir çizgidir.²⁴

Eşzamanlı Artzamanlı Yaklaşım

Saussure'ün, dilbilim çalışmalarına ilişkin ikinci bir ayrımı eşzamanlık ve artzamanlılık kavramlarıyla ilgilidir. Saussure'e göre dil iki ayrı yaklaşımla incelenebilir; eşzamanlı ve artzamanlı yaklaşım. Eşzamanlı dilbilim, bir dilin tüm durumunun tek bir zaman düzlemi üstünde incelenmesi, dildeki zamandaş öğeler arasında söz konusu olan bağlantıların belirlenmesidir. Artzamanlı dilbilim ise dilin belirli bir ögesinin zaman içinde incelenmesi, sözgelimi, zaman içinde bir ögenin yerine başka bir ögenin geçme olayının belirlenmesidir.²⁵ Böylece eşzamanlı dilbilim dilin dural yönünü, dilin belirli bir zaman içindeki durumunu ele alırken artzamanlı dilbilim dilin öğelerini tarihsel gelişim içinde çeşitli dönemlerdeki evrim aşamalarını incelemeyi amaçlar. Dili karşıtlık ilişkileri üzerine kurulmuş bir dizge olarak tanımlayan Saussure, eşzamanlı yaklaşımın birincil önemini vurgular; çünkü dilin yapısı eşzamanlıdır ve dil dizgesindeki bağlantılar eşzamanlı bir bağımlılık içindedirler. Saussure'e göre artzamanlı bakış açısını benimseyen dilin kendisini değil, onu değiştiren olaylar dizisini görür.²⁶

Dizimsel ve Dizisel Bağlantılar

Saussure dil dizgesi içinde iki çeşit bağlantıdan söz eder: Dizimsel ve çağrışımsal bağlantılar. Dizimsel bağıntı tümce içindeki her sözün kendinden önce ve sonra gelen sözcüklerle olan çizgisel ilişkisini ve çizgi içindeki konumunu belirler. Belirli bir tümce içinde kullanılmayan ama kullanılmış olan özgül bir sözcükle aynı görevsel niteliği taşıdığı için o sözcük yerine kullanılacak olan sözcükler -yerine kullanılmadıkları

²³ Saussure de Ferdinand, Genel Dilbilim Dersleri, çev: Berke Vardar, Birey Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 71

²⁴ age. s. 73-76

²⁵ age. s. 97-101

²⁶ age. s. 101

İsmet Özel'in "Bir Yusuf Masalı" Adlı Şiirinin Saussure'cü Bağlamda Yapısal Çözümlemesi

sözcüğün anlamını belirlemeye yardımcı oldukları için -dilin çağrışımsal bağıntılarını oluşturur. Her sözcüğün üç çeşit çağrışım alanı vardır: a. *sözcükler arasındaki biçimsel çağrışımlar* b. *içlemler arasındaki anlam çağrışımları* c. *aynı sözcük ailesinin üyeleri arasındaki biçim ve anlam çağrışımları*.²⁷ Herhangi bir dizgenin çözümlenmesi o dizginin öğeleri arasındaki dizisel ve dizimsel bağıntıların belirlenmesini gerektirir. Tümce içinde yer alan bir sözün anlamı önce tümcedeki öteki sözcüklerle ve oluşturduğu dilbilgisi biriminin tümcedeki öteki dilbilgisi birimleriyle olan bağlantısıyla, sonra da aynı dilbilgisi içinde onun yerine geçebilecek tüm öteki sözcüklerle olan bağlantısıyla belirlenir.

Örnek Çözümleme Olarak İsmet Özel'in "Bir Yusuf Masalı" Adlı Şiirinin Saussure'cü Bağlamda Yapısal Çözümlemesi

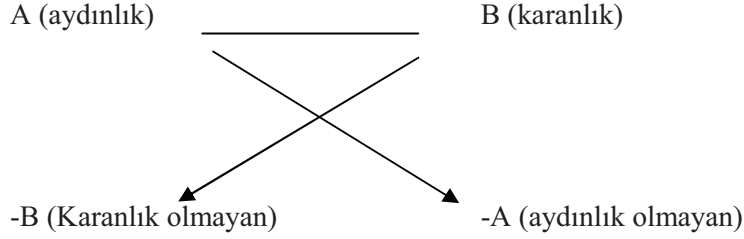
İsmet Özel'in Bir Yusuf Masalı adlı şiirini yapısal olarak çözümlerken belli başlı kavramlardan faydalanacağız. Bunlar; *anabölüm, altbölüm, zaman birimleri, anlam birim, uzam boyutu, dil-söz, gösterge, gösterilen, gösteren, değer, dizim,dizge, çağrışım, eşsüremlî, artsüremlî, imge, sözcükler, alışılmamış bağdaştırmalar, benzetmeler, yinelemeler, karşıtlıklar, ses öğeleri, biçim ve konu bütünlüğü* gibi yapısal dilbiliminin kavramlarıdır. Kuşkusuz her iyi şiir, başarısını belli nitelikleriyle sağlar; kimi yönleriyle etkileyici ve kalıcı olur. Bir şiiri güçlü ve güzel kılan öğeler üzerinde durulurken o şiir metninin hangi yönlerden ele alınması, dilinin hangi bakımlardan incelenmesi gerektiği sorusu akla gelir.²⁸ Bu çözümlemede biz içerik, söz sunuluş, şairin içinde yetiştiği ortam, söz sanatları gibi klasik anlamda şiir çözümlemelerinde kullanılan öğelerden yararlanmayacağız. Şiirde ne söylendiğini içerikten ziyade biçimi, artsüremlilikten ziyade eşsüremliliği kullanarak çözümlenmeye çalışacağız.

Gremias, anlatının anlamını ortaya çıkarmaya yönelik yapısalcı yaklaşımın anlatı gramerini oluştururken Saussure'ün dil ve söz kavramlarından yola çıkar ve anlatı türündeki yapıtta söz düzeyinde yansıyan verileri değerlendirerek yapıtın diline varmayı amaçlar. Gremias'ın çalışmasının ilk aşamasını ikili karşıtlıklar ilkesi oluşturur. Gremias'a göre temel anlam kavramları anlambirimler arasında öngördüğümüz karşıtlıklar yoluyla oluşur. Temel anlambirimi karşıtı ve olumsuzu ile olan ilişkisi içinde değerlendiren Gremias bir kavramı iki ayrı eksen üzerinde ele alan ünlü

²⁷ age. s. 133-137

²⁸ Doğan, Aksan, Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri, Bilgi Yayınları, Ankara, 2004, s. 23

anlam dörtgenini oluşturur. Aydınlık ve karanlık kavramları bu dörtgene göre şu yapıyı oluştururlar:

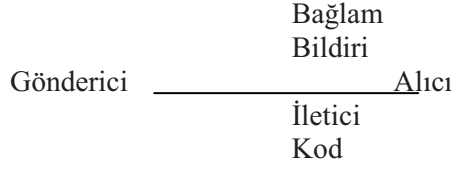

Gremias'a göre bir anlatımın oluşabilmesi için birbirinin karşıtı ya da olumsuz olan en az iki kavramın söz konusu olması gerekmektedir. Bu karşıtlık ya da olumsuzluk ilişkisi anlatımın yüzeysel düzeyinde kişiler ya da kişilerle nesnelere arasında *kopma- bağlama, ayrılma- birleşme, çatışma- uzlaşma* gibi temel eylemler biçiminde yansır. Gremias'a göre anlatımın temel birimi, insan ya da insanbiçimsel bir kavram olarak belirlediği eyleyendir. Eyleyen, içinde bulunduğu durum ve çevresindekilerle ilişkileri açısından ayırıcı nitelik taşıyan kişidir. Gremias'ın kuramında da varlık ya da nesnenin gerçekleştirdiği eylem önemli olduğu için, eyleyen kavramı kişi kavramından çok daha geniş kapsamlıdır. İnsan da olabilir, nesne de, tekil de olabilir, çoğul da somut da olabilir, soyut da. Öte yandan gene eylemin ya da işlevin önde gelmesi nedeniyle, gerçekleşme düzleminde tek bir varlık ya da nesne olarak tanımlanan bu öge, içerik düzleminde birkaç eyleyen işlevini birden yüklenebilir, başka bir deyişle, aynı zamanda birkaç eyleyenin karşılığı olabilir.²⁹

Yapısal çözümlemede yararlanacağımız bir diğer düşünür de Roman Jakobson'dır. Jakobson, dilin şiirsel işlevi ile diğer işlevlerini ayırdederek, bu konuyu en iyi işleyen kuramcı olmuştur. Jakobson bir iletişim eyleminde altı ögenin yer aldığını söyler. Bir gönderici vardır; karşısındaki ile konuşurken sözü söyleyen, ya da dersi anlatan ya da mektubu yazan kişi vardır. Göndericinin yazdığına ya da söylediğine bildiri diyoruz. Bu bildirinin bir de alıcısı vardır. Bu üç ögenin dışında bildirimde anlamın oluşması için başka ögeler de gereklidir. Bildirimin aktarılması için iletici, kod ve bağlamdır. Jakobson, bunu bir çizelgeyle gösteriyor.

²⁹ Kıran, Ayşe- Kıran, Zeynel, Yazınsal Okuma Süreçleri, Seçkin Yayınları, Ankara, 2003, s. 216

İsmet Özel'in "Bir Yusuf Masalı" Adlı Şiirinin Saussure'cü Bağlamda Yapısal
Çözümlemesi

Jakobson, bildirinin, sözünü ettiği altı öğeden herhangi birine yönelik olabileceğini gösterdikten sonra, bildirinin işlevini bu yönelişe göre tayin edebileceğimizi söylüyor. Eğer bildiri diğer beş öğeden birine değil de bildirinin kendine yönelirse o zaman işlevi şiirsel olur. Çünkü bildirinin yaptığı şey dikkati kendi üstüne, kendi düzenlenişine çekmektir. Şiiri diğer söylemlerden ayıran bu özelliğidir, ama bu demek değildir ki şiirde dilin başka işlevi olmaz. Şiirin duygusal anlamı, göndergesel anlamı, yapıtıcı anlamı da bulunabilir; ne var ki bunların arasında ağır basan şiirsel işlevidir. Buna karşılık, göndergesel işlevi ağır bastığı bir bildirinin aynı zamanda şiirsel yönü de bulunabilir. Jakobson'a göre bir bildirim olayında bildirinin dilsel düzenlenişini diğer öğelere yönelişten daha ağır basıyor ve bildirinin kendini ön plana çıkarıyorsa bu bildirinin esas işlevi şiirselidir.³⁰ Jakobson'ın şiir analizindeki temel tekniği dizeler ve onun içindeki gramatik, simetrik özelliklerle de tek dizelerle önceki ve sonraki, içindeki ve dışındaki çeşitli konu ayrımlardır. Jakobson bu altı yolla şiirin yapısal çözümlemesini değişik ve açılımlayıcı metodu ile gerçekleştirmektedir.³¹

Todorov'a göre, herhangi bir yapıtın poetika içinde incelenmesi, incelemenin çıkış noktasını ve başlangıç ilkelerini tanımlayan ya da bunları büsbütün dönüştüren sonuçlara yol açabilmelidir. Jakobson'ın formülasyonu (edebiliğin nasıl ortaya çıktığının saptanması) unutulduğu anda, poetika da yapıtlar da bir takım sabit yapısal örüntüler veya ilk örnekler yakalama çabasına dönüşecek, başka deyişle kendisi de bir tür *projeksiyon* haline gelecektir. Bu temel ayrıştırmalardan da anlaşılabilceği gibi, Todorov'un tanımladığı biçimiyle poetika, kuramsal çerçevesini yapısalcılığa ve daha çok da bilimsel yapısalcılığa borçludur. Yapısalcılık, anlamın üretilmesini belirleyen temel birim ve ilişkilerin sistematik işleyişiyle uğraşır. Nesnesi ya da konusu, bireysel olgu ve edimlerin bir şey ifade etmesini sağlayan kurallar ve işlemlerdir. Todorov, poetikadan üretilen bireysel yorum denemelerini sadece okuma olarak adlandırır. Okuma da tekil yapıta (ya da belli bir yapıtlar toplamına) yönelir ama ona bir sistem olarak bakar; yapıtın çeşitli parçaları arasındaki ilişkileri saptamak ve tanımlamaktır amacı. Bu

³⁰ Moran, Berna, Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi, Cem Yayınları, İstanbul, 1991, s. 165

³¹ Culler, Jonathan, Structuralist Poetics, Routledge, London, 1997, s. 62

açından *yakın okuma*'yı (açımlayıcı şerh) andırır; ama yakın okuma ise sistem düşüncesi çok önemli olmayabilir- poetisyenin okuması ise sistematikleştirilmiş bir yakın okumadır. Bir yapıtın içindeki sisteme ulaşmak isteyen bir okur, metne sözcüğü sözcüğüne bağlı kalma tutkusundan vazgeçmek zorundadır. Bazı özellikleri ihmal etmek pahasına başka bazı özelliklere odaklanacaktır ve yapıtta bulduğu sistemde onu metnin tekilliği ya da eşsizliği üzerinde değil, başka metinlerle ilişkisi (farklılığı ve benzerliği) üzerinde durmaya yöneltecektir. Todorov'un çalışma arkadaşlarından Robert Scholes'un belirttiği gibi, "*aynı anda hem eşsiz hem de anlaşılabilir olan metin yoktur*". Poetik okumanın klasik yorumu hem benzediği hem de farklılaştığı noktadır bu. Yorum ya da bağlantısal yer etkinlikler; kavrayışın bağlamsal olduğu düşüncesinin ilk formülasyonu yorumsama geleneğine aittir. Todorov'un önerdiği poetikanın bazı yapısal eleştiri uygulamalarından ayrıldığı noktayı da burada vurgulamak gerekiyor. Todorov, yetersiz bulduğu bu yapısalılık tarzını *betimleme* olarak adlandırır ve *okuma* ile farkını şöyle tanımlar: "*Betimleme, edebi söylemin kategorilerinin sabit olduğunu varsayar. Sadece birleşim yenidir; matris hep aynı kalır. Oysa okuma için her edebi metin hem önceden var olan kategorilerin bir ürünüdür hem de bütün sistemin bir dönüştürümüdür. Kendi tözsel kalıplarını dönüştürmeyi başaramayanlar, sadece edebiyat altı biçimleridir*".³²

İsmet Özel'in, sanatkâr kimliği ile yoğurduğu şiir kitabı on bir bölümden oluşmaktadır. Bu şiirlerin her biri birbirine bağlanarak adeta bir *bütünlük* oluşturulmuştur. İşte bu bütünlüğün çözümlenmesi ve yine bu bütünlüğün içinde kalarak şiirlerin yorumlanması, *yapısal* bir incelemeyi gerektirmektedir. O sebeple, bu yazımızda *Bir Yusuf Masalı*'nı yapısalcılığın yöntemiyle değerlendirmeye çalışacağız.

BİR YUSUF MASALI
MÜNACAAT

*Bu yaşa erdirdin beni, gençtim almadın canımı
ölmedim genç olarak, ölmedim beni leylak
büklümlerinin içten ve dışardan
sarmaladığı günlerde bir zamandı
heves ettim gölgemi enginde yatan
o berrak sayfada gezindirsem diye
ölmedim, bir gençlik ölümü saklı kaldı bende.*

³² Todorov, Tzvetan, Poetikaya Giriş, Metis Yayınları, İstanbul, 2001, s. 11

*Vakti vardıysa aşkın, onu beklemeliydi
genç olmak yetmiyordu fayrap sevişmek için
halbuki aşk, başka ne olsundu hayatın mazereti
demedim dilimin ucuna gelen her ne ise
vay ki gençtim
ölümle paslanmış buldum kendimi.*

*Hata yapmak
fırsatını Adem'e veren sendin
bilmedim onun talihinden ne kadar düştü bana
gençtim ben ve neden hata payı yok diyordum hayatımda
gergin bedenim toprağa binlerce fışkını saplar idi
haykırınca çeviklik katardım gök yüzüne
bir düşü düşlere dalmaksızın kavrayarak
bulutu kapsayarak açmadan buluta içtekini
tanıdım Ademoğlu kimin nesiymiş
ter döküp soru sormak nereye sürüklemiş kişiyi.*

*Çeşme var, kurnası murdar
yazgım
kendi avucumda seyretmek kendi aksimi.*

*Gençtim ya, ne farkeder deyip geçerdim
nehirin uğultusu da olur, dalların hışirtısı da
gözyaşı, çiğ tanesi, gizli dert veya verem
ne fark eder demişim
bilmeden farkı istemişim.
Vay beni leylak kokusundan çoban çevgenine
arastadan ırmaklara çarkettiren dargınlık!
Yola madem
çöllerdeki satrabı yalvartmak için çıkmıştım
hava bozar, yüzüm eğik giderdim yine
yaza doğru en kuduzuyla sürüngenlerin sabahlar
yola devam ederdim.*

*Gençtim işte şehrin o yatık raksından incinen yine bendim
gelip bana çatardı o ruh tutuşturucu yalgın
onunla ben
hep sevişecek gibi baktık birbirimize.
Bir kez öpüşebilseydik dünyayı solduracaktık.*

*Oysa bu sürgün yeri, bu pıtraklı diyar
ne kadar korkulu yankı bulagelmiş gizlerimizde
hani yok burda yanlışı yoklayacak hiç aralık
bütün vadilere indik bir kez öpüşmek için
kalmadı hiçbir tepe çıkılmadık
eriyeydik nesteren köklerine sindiğimizce
alıcı kuş pençesiyle uçarak arınyaydık
ah, bir olaydı diyorduk vakar da yoksanaydı
doğruydu böyle kan telef olmasın diye çabalamamız
ama kendi çeperlerimizi böyle kana buladık
gönendi dünya bundan istifade
dünya bayındırıldı:
Bir yakış, bir yanış tasarımı beride
öte yakada beni adem
her gün küsülü kaldık.*

*Bunca yıl bu gücenik macera beni tutuklu kılan
artık bu yaşa erdirdin beni, anladım
gençken almadın canımı, bilmedim
demek gökten ağsa bile tohum yürekten düşecekmiş
çünkü hataya başışık büyük hatadan beri nezaret yer
çiğ tanesi sanmak ne cüret, gözyaşıymış
insanın insana raptolduğu cevher.*

*Şimdi tekrar ne yapsam dedirtme bana Yarabbi
taşınacak suyu göster, kırılacak odunu
kaldı bu silinmez yaşamak suçu üzerimde
bileyim hangi suyun sakasıyım Ya Rabbelalemin
tütmesi gereken ocak nerde?*

İsmet Özel, çözümlememizin konusu olan Bir Yusuf Masalı adlı şiir kitabının Münacaat kısmında genç birinin dış dünyayı algılama ve içindeki yapmak istediği istekleri dile getirmekte ve son beşlikte de yaşamının tecrübî sıkıntılarında bunalıldığını belirtmektedir.

Zamansal Boyut

Leylak büklümlerinin içten ve dışarıdan sarmaladığı günler: Bu, mevsimsel aralık olarak ilkbaharı çağrıştırmaktadır.

Çağrışımsal Karşıtlık

Gençlik ve ölüm, gençlik ve hata yapma payı Âdem'e verilen fırsat olarak dile getirilmektedir. Hayatın mazereti olarak *aşk* gösterilmektedir.

ne fark eder demişim

bilmeden farkı istemişim

Fark etmez demek bile burada bir fark olarak ele alınmıştır. *Gençlik* ve *Âşık olmak* da çağrışımsal bir karşıtlık olarak ele alınmıştır. Şu dizelerde;

vay ki gençtim

ölümle paslanmış buldum kendimi

gençlik ve *tecrübe* de birbirine karşıt olarak kurulmuştur. *Leylak büklümlerinin içten ve dışarıdan sarmaladığı günler* mısrasındaki *içten* ve *dıştan* iki yanlı karşıtlık oluşturmaktadır. *Hata yapmak fırsatını Âdem'e veren sendin* mısrasında içlemler arasındaki atıfta çağrıştırılan *Tanrı*'dir.

Alışılmamış Bağdaştırmalar

Gençken almadın canımı, bilmedim mısrasındaki *gençken ölme isteği*. *Bir düşü düşlere dalmaksızın kavrayarak* mısrasında *düş* *dalmaksızın düş görmek*. *Bir kez öpülebilseniz dünyayı solduracaktık* mısrasında *öpüşerek dünyayı soldurmak* isteği alışılmamış bağdaştırmalara örnek olarak verilebilir. *Bir düşü düşlere dalmaksızın kavrayarak* mısrasında *düşü düş olmadan görmek* ile alışılmamış bağdaştırma yapılmıştır.

Yinelemeler

Gerek anlam gerekse biçimsel olarak *gençlik, hata yapma payı ve fırsatı, genç iken ölme isteği, sevişmek, içindeki sıkıntıyı bir türlü giderememek* çok sık başvurulan yinelemelerdir.

Ağırlıklı Öğeler

Gençlik, hata yapmak, ölmek.

Benzetmeler

Hata yapmak ve *gençlik* arasında bir benzerlik kurulmuştur. *Çeşme var, kurnası murdar yazgım kendi avucumda seyretmek kendi aksimi* çağrışımla *yazgı çeşmeye* bir yanı iyi bir yanı kötü olarak benzetilmiştir.

Ses Öğeleri

Fayrap sevişmek, satrap, arasta, yatık raks, yalgın, pıtraklı yer, nesteren, leylak, çoban çevgeni, gönenmek, raptolmak, ağsa, vadi, su, odun

ses öğeleri ile şiire bir renk ve ahenk katılmıştır. Adeta tabiatta ilkbahar canlandırılarak bir gencin yaşamı öğrenmesi sembolleştirilerek anlatılmıştır.

Göstergeler

Yaş (gösterilen) - *genç olmak* (gösteren)- *almanın canını* (gösterge)
Kavram- gösterilen, işitim imgesi - gösteren. *Ölmek* (gösterilen) - *genç olarak* (gösteren). *Ölmek* (gösterilen) - *Leylak büklümlerinin içten ve dışardan sarmaladığı günler* (gösteren).

Ölmek ile (gösterilenle), *Leylak büklümlerinin sarmalandığı zaman* (gösteren) bütünüyle nedensizdir. Saussure de gösterenin nedensiz olduğunu vurgulamaktadır.

Heves etmek (gösterilen) - *gölgeyi enginde yatan o berrak sayfada gezdirsem diye* (gösteren) . *Berrak sayfada gezdirmek* farklı bir şeyi çağrışımlar yoluyla anlamı güçlendirmek maksadıyla yapılmıştır.

Ölmedim (gösterilen) - *bir gençlik ölümü* (gösteren)

Vakti vardysa aşkın (gösterilen) - *onu beklemeliydi* (gösteren)

Genç olmak yetmiyordu (gösterilen) - *hayrap sevişmek için* (gösteren) bütünüyle nedensiz bir gösterge oluşmaktadır.

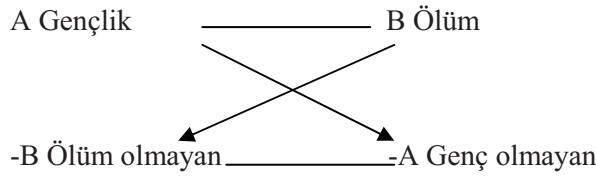
Hâlbuki aşk (gösterilen) - *başka ne olsundu hayatın mazereti* (gösteren)

Hata yapmak fırsatını (gösterilen) - *Âdem'e veren sendin* (gösteren)

Bir düşü (gösterilen) - *düşlere dalmaksızın kavrayarak* (gösteren)

Çeşme var, kurnası murdar (gösterilen) - *yazgım kendi avucumda seyretmek kendi aksimi* (gösteren).

Gremias'ın dörtgenine göre bu durum aşağıdaki gibidir:

Yapısal çözümlemenin öğeleri ile açıklamaya çalıştığımız bu Münacaat kısmında; dizelerde de açık olarak belirtildiği gibi gençlik ölümünün şairde saklı kaldığı, biteviye hayattan, her şeyi denemekten sıkıldığı ve Tanrı'ya son dizelerde yalvarır tarzda taşınacak suyu, kırılacak

İsmet Özel'in "Bir Yusuf Masalı" Adlı Şiirinin Saussure'cü Bağlamda Yapısal
Çözümlemesi

odunu göstermesini istemesi kısaca yapması gerekenleri kendi kendine bulmasından ziyade bir teslimiyet içerisinde Tanrı'dan istemesi söz konusudur.

NAAT

*Dinleyin ey vakti duymak doruğuna varanlar!
Falları grafiklerde bakılanlar sizde işitin!
Külden martı doğuran odalıklar
ve kâhyalar
kara pıhtıyla damgalanmış veznelerde dili
şehvetsiz çilingirler, yaltak çerçiler
celepler ki sıvışık, natırlar ki nadan
ey hayat rengini sazandelik sanan
yırtlaz kalabalık!
Dinleyin bendeki kırgın ikindiye
Hepiniz kulak verin!*

Güneşin

*koskaca beldeye suskunluk yaygısını serdiği
yazlar yok
yok artık altında suskun yolları saklı tutan
karla örtülmüş kırların kışı
gitti giden yerine gelmedi başka biri
orada
duyumsatmadı kendini hiçlik bile
belli ki son yüzyılımız göğsümüzden
varla yok harman eden sesi uçursak
diye bize verildi
yetti bir yüzyıl böceklerde ve otlarda
soluyuş izlerimiz silmek için
ne yesek
lokmaya vurulur gibi değil
yuduma gelmiyor içtiklerimiz
dernekler toplanıyor dışta tutmak için
kanat vuruşlarını yumuşak kılan etkeni
utançlı sessizliği tanımaz kalemlerle
kapanyor bilanço*

*top mermisi, kör testere
defalarca boyanmış çaput parçaları
sıkıştırdık günlerimiz arasına ki*

*serazat kakkahalar atalım
yapmacıktan nefretimiz
sebepler olsun kavgamıza
bekleyiş arzından kovsunlar bizi
ne Yemen biraz öncemiz diyelim
ne biraz sonramız Meksika.*

*Canı pek bir dünya son yüzyılda yaşadığımız
yüzü perdahla kavi, peçesi paramparça
üstü başı kükürtlü bu dünyadan
kancıklık
sıçradı çevirdiğimiz sayfalara
artık kimse bize haber vermeyecek
hemen şu tepenin ardında
saldırmaya hazır ve müsellâh
bir düşman taburu durduğunu
çünkü gerçekten yok
böyle bir ordu
bir düşmanımız kaldı
kendi
dudaklarımız
arasında.*

*Biliyoruz gündün güne çöpürleşen yer yuvarlağında
bizleri birer yan çizen hemşehri haline sokan nedir
çarpını çarpını giden atlardan indik
girmek için patavatsız yurttaşlar sırasına
zihnimiz acizlerin şikâyeti sığacak kadar
kanıtılırken ses etmedik
öcümüz alınacak korkusuyla irkildik
kaldıysa bir soru içimizde
o da bir şey:
Nerededir yerle gök arasındaki ulak
nerde biz?*

*Kimseden bir işaret gelmeyecek
bir melek kimsenin alnını sıvazlamasa
söylemez kimse size dünyadaki ömrü boyunca
hiçbir insana yan bakışı olmayan kimdi*

*kimdi yan bakışı olmadı kır çiçeklerine bile
öğretmek için cephe nedir
kıyam etti
torunu kucağında
dönünce bütün gövdesiyle döndü
bir bu anlaşılırdı son yüz yılda
bir bilinebilseydi
nedir veche.*

*Dinleyin ey vakti duymak doruğuna varanlar!
Sıyrın kahkaha sırçasını cildinizden
omzunuzdan vaveylâ heybesini atın
boşa çıksın reislerin, kâhinlerin, şairlerin kuvveti
gülür yüzlü olmak neydi onu hatırlayın
neydi söğüt gölgesinde gülümsemek.
ağız dolusu gülmeden taşlıkta.*

Zamansal Boyut

Yaşanan son yüzyıl ve bu çağa ait olan bunalım.

Mekansal Boyut

Dernekler, arz, yeryuvarlağı.

Çağrışımsal Karşıtlık

Derneklerin dışta tutmak için toplanması, yaz- kış.

Alışılmamış Bağdaştırmalar

*Güneşin koskoca beldeye suskunluk vermesi, hiçliğin kendini
duyumsatmaması.*

Yinelemeler

*Dinleyin, dünya, yüzyıl, düşman, silah, gülmek, toplanılan
meydanlar ve kurumlar.*

Ses Öğeleri

*Celep, natır, nadan, yaltak çerçi, sazendelik, yırtlaz, serazat, kavi,
müsellah, çopurlaşmak, vaveyla.*

Göstergeler

*Dinleyin (gösterilen) - ey vakti duymak doruğuna varanlar!
(gösteren).*

Dinleyin (gösterilen) - bendeki kırgın ikindiye (gösteren)

Naat kısmında metindeki çözümlenmelerden elde edilen verilere göre; yaşanan çağdaki hayatın biteviyeliği, heyecan vermemesi ve buna bağlı olarak da insanın tekrar o eski alışılmış güzel günlerine dönme isteği ele alınmıştır. Bunu da ilk ve son dizelerin çözümlenmesinden anlayabiliyoruz.

Sebeb-i Telif

*Başkalarının aşkıyla başlıyor hayatımız
yaprakla yağmurun aşkı meselâ
kim olsa serpiyen coşturuyor bizi
imreniyoruz başkalarının mahvına.
Yağmur mahvoluyor çarparak
kendini parçalıyor mâşukunun açılan kıvrımında
yaprak dirimle irkiliyor nazlı ve mağrur
silkiniyor vuran her damlayla.*

*Başkalarının aşkıyla başlıyor hayatımız
bakıp başkasının başkayla kurduğu bağlantıya
aşka dair diyoruz ilk anı bu olmalı
ilkönce damarlarımızda duyduğumuz çağiltısını
uzak iklimlerin
kokusu gitmediğimiz şehirlerin önceden
bir baş dönmesiyle kabarıyor hafızamızda
sonra ayrılıklar düşüne dalyoruz:
Bize ait olan ne kadar uzakta!
Başkalarının aşkıyla başlıyor hayatımız
başkalarının düşünceleriyle değil.
"Üstümde yıldızlı gök" demişti Königsberg'li
"içerimde ahlâk yasaı".
Yasa mı? Kimin için? Neyi berkitir yasa?
İster gözünü oğuştur, istersen tetiği çek
idam mangasındasın içinde yasa varsa.
Girmem, girmedim mangalara
Yer etmedi adalet duygusu
içimde benim
çünkü ben
ömrümce adle boyun eğdim.
Yıldızlı gökten bana soracak olursanız
kösnüdüm ona karşı
onu hep altımda istedim.*

*Başkalarının aşkıyla başlıyor hayatımız
ve devam ediyor başkalarının hınçlarıyla
düşmanı gösteriyorlar, ona saldırıyoruz
siz gidin artık
düşman dağıldı dedikleri anda
anlaşıyor
baştan beri bütün yenik düşenlerle
aynı kışlaktaymışız
incecik yas dumani herkese ulaşıyor
sevinç günlerine hürya doluştığımızda
tek başınayız.*

*Diyorum hepimizin bir gizli adı olsa gerek
belki çocuk ve ihtiyar, belki kadın ve erkek
hepimiz, herbirimiz gizli bir isimle adaşız
yoksa şimdiye kadar hesapların tutması lâzımdı
hayatımıza kendi adımızla başlardık
bilmediğimiz bir isim, hesaptaki bu açık
belki dilimi çözer, aşkıma başlatırım
aşk yazılmamış olsa bile adımın üzerine
adımı aşkın üstüne kendim yazarım.*

Zamansal Boyut

*Yağmur mevsimi, aşkın başladığı ve insanın düşüncesindeki değişim
evrelerine denk düşen gençlik yılları.*

Mekansal Boyut

Yemen, Meksika, Könisgberg, kışlak, yıldızlı gökkubbenin altı.

Çağrışımsal Karşıtlık

*Kadın- erkek, çocuk- ihtiyar, galip- mağlup, alt- üst, gizli- açık, yas-
sevinç, topluluk- tek başınalık, bağlantı kurmak- ayrılmak.*

Alışılmamış Bağdaştırmalar

*Bize ait olanın ne kadar uzakta olması, hayatın düşünceyle değil
aşkla başlamış olması, savaşan her iki tarafın da aynı kışlanın üyeleri
olması.*

Yinelemeler

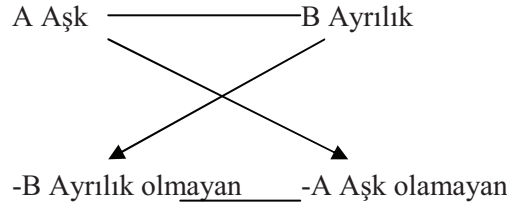
Aşk, ben- başkası /öteki, ayrılık, ait olmayan.

Ses Öğeleri

Dirim, kösnüme, hürya, berkimek, maşuk, mağrur.

Göstergeler

Başkalarının (gösterilen) - aşkıyla başlıyor hayatımız (gösteren), kendini parçalıyor (gösterilen) - mâşukunun açılan kıvrımında (gösteren), kokusu (gösterilen) - gitmediğimiz şehirlerin önceden (gösteren), bir baş dönmesiyle (gösterilen) - kabarıyor hafızamızda (gösteren), düşman dağıldı dedikleri anda (gösteren), baştan beri (gösterilen) - bütün yenik düşenlerle (gösteren), diyorum (gösterilen) - hepimizin bir gizli adı olsa gerek (gösteren), aşk (gösterilen) - yazılmamış olsa bile adımın üzerine (gösteren), bunun gibi diğer dizeleri de gösterge bütünlüğü içerisinde ayımlaştırabiliriz. Bir çoğunda göstergenin nedensiz olduğu da açıktır.

Sebeb-i Telif kısmında yapılan yapısal çözümlerden ulaştığımız sonuç ise; aşkın yani insan hayatında en zarif ve mahrem bir halin ne kadar kendiliğinden gelişmediği bunun yerine başkasının başka kurduğu ilişkiden etkilenerek çıktığı anlayışı ile karşılaşıyoruz. Başkalarının aşkıyla başlayan hayatımızın da yine bireye bağlı olmaksızın bir toplumsal çözülme / bozulma ile devam ettiği vurgulanıyor. Bunun nedeni olarak da kendimize ait bir ismin olmaması gösteriliyor. Bununla birlikte şair, böyle yüceleştirilen bir duyguyu yaşayabilmek için adımın üzerinde aşk yazılı olmasa bile kendisinin yazacağı ile bu kısmı bitiriyor.

Sonuç

Yapısalcılık yönteminin bazı terimleri açısından incelemeye çalıştığımız *Bir Yusuf Masalı*, bu inceleme yönteminin hemen hemen bütün unsurlarını taşımaktadır. Ele aldığımız bu şiirlerin, *yatay* (anlam) ve *dikeş* (kronolojik düzenleme) açıdan bakıldığında sistemli bir şekilde dizilenmiş olduklarını gördük. Hikâyelerin yatay dizilenişinde pek çok *ortak paydaya*

rastladık. Bu ortak paydalar, yapısalılık yönteminin hemen bütün alt başlıklarına (eylem, kişi, zaman, mekân, karşıtlık) denk gelmektedir.

Kültürel kodlarımızın çözümünde, diğer pek çok inceleme yöntemleri gibi yapısalılığın da büyük bir boşluğu tamamlamadığı anlaşılmaktadır. Bu yazıda, *Bir Yusuf Masalı*'ni yapısalılık yönteminin bazı terimleri ile değerlendirmeye çalıştık. Oysa bu hikâyeler, *metinlerarasılık*, *çok katmanlılık*, *anlatıcı tipolojisi*, *anlatıcı ve bakış açısı* gibi daha pek çok inceleme yöntemiyle de ele alınabilir. Bu da, söz konusu metinlerin, sanat-estetik düzeylerinin yüksekliğini ve aradıkça yeni hazineler bulunan zengin bir kültürel kaynak oluşunu gösterir. Bir Yusuf Masalı'nın kurgusal yapısını, içeriğinden okuyarak söz konusu kavrayışa ulaşmaya çalışabilir ve böylelikle, bir sanat eserinin başarısının müellifini aşan yanına da dikkat çekebilirdik. Yapısal çözümleme, sadece metne ve metnin biçimine bağlı kalmamızı önerdiği için şairin diğer önemli şiirleriyle ve çağrıştırdığı diğer öğelerin metinlerarasılığını gündeme getirmesinden dolayı yapısalılık burada eksik kalmaktadır. Örneğin kitabın başında yer alan Ovidius'un, şairin okura *yeni şarkılar hoş sayfalar verdiği*ni söyleyen dizelerinden bu duruma bakıldığında, gerçekte böyle bir amaç varsa, amacın hasıl olduğunu söylemek mümkün gözükabilir. Bir tür illüzyon etkisi yapan Ovidius'un dizeleri, Goethe'nin Faust'u için söylediği *bu pek ciddi şakalar* nitelemesini akla getiriyor. Thomas Mann'ın da sanatın özünü bulduğu bu algı tarzı, sanatın sun'î yanına vurgu yapmakta ve sanatçının, varoluşsal yaşantılardan toplumsal meselelere kadar her türlü duyarlılığı yaratma kalıbına dökmesinde oyun duygusunun verdiği hareket alanına işaret etmektedir.

Bu bakımdan Özel'in deneyi, ne M. C. Anday'ın *Kolları Bağlı Odysseus*'u ve diğerler ile ne S. Karakoç'un *Leyla ile Mecnun*'u ile ne de A. Behramoğlu'nun *Şeyh Bedrettin Destanı* ile beraber okunup ele alınarak gereğince değerlendirilebilir. Söz konusu eserlerin yanına eklenebilecek diğer epik ya da dramatik nitelikli şiirlerle, *Bir Yusuf Masalı*'nın en genel benzerliği *dilin sarfı* bağlamında olabilirdi. *İls sont Eux*, *Celladına Gülümserken*, *Of not being a Jew* deneyimlerini yaşayan Özel'in şiirinin, yedeğindeki bu deneyimlere yer verebilirdik.

Ele almadığımız kitaba da ismi verilen diğer bölümlerde geçen *Yusuf* (figür) belirgin ama kendini insanlardan mahrum bırakmayı seçiyor; böylelikle insanlar da ondan mahrum kalıyor. Aynı durum *Şivekâr* için de bir farkla geçerli. *Hüsni Yusuf* masalının kuşlarla aşk derecesinde *meşgul kız*'ı, *Bir Yusuf Masalı*'nda *Şivekâr*'a dönüşüyor. Ancak anlatıcı *Şivekâr* adını koyduğu bu kızın simgesel yanını nedense geliştirmiyor; sanki tanımıyor onu. Onun hakkında bildiklerimiz bakire bir genç kız olarak merakı ve

fevkalade gönlü. Oysa haz cini *Kızguran*, eylem cini *Sarlanan* ve ödev cini *Gökleren* eserin en canlı figürleri; masal anlatıcı onları iyi tanıyor. *Of not being a Jew*'de *ev, şarkı ve kalp* döngüsünde şairin kalbine dönüşüyle yankılanan bu üç figür, burada iyiden iyiye simgeleşerek, ins ü cin sınırının öbür yanına yani şairlerin bulunduğu yakada mukim oluşa işaret ediyor ve *Hüsnü Yusuf* masalının *gökte yıldız sayısı kadar çok kuşları* gibi bu üç cin de, yırtlaz kalabalığın ikamet ettiği alanı ihlâlâ yelteniyor. Bu yüzdendir ki (Masal'ın kuşlarının, Yusuf'un anasının bal tuluğunu Hüsnü Yusuf diye kesişine kanarak çekip gitmesine karşın) *Bir Yusuf Masalı*'nın üç cininin çabaları meskûn mahâl seçiminde *Yusuf*'u etkiliyor. Masal anlatıcının gönlü de sanatı da onları anlatırken son derece cevval. Özel, ne konu maddesini ne de figürleri, imgenin cinsiyetsizliğiyle mayalayıp okur karşısında konumlandırıyor. Ayrıca olaya bağlı bir görselliği oluşturduğu için sahneye ve zaman bağlı olan *gösterme*'yi değil, bunlardan epeyce azade olan *anlatma*'yı seçiyor. Bu yüzden de bütün anlatılanların, figürlerin ardında olan şey, okur katında elde edilmiş gözüküyor. Burada, Özel'in yukarıda geçirdiği şiirsel deneylerden hareketle yaşamayacağını söylediğimiz dil kullanımını konuşuyoruz aslında.

Masal anlatıcı, Dibace bölümünde anlatının *chrnotophe*'unu: *Oradaydık hepimiz, müheyyâ bekliyorduk* dizesinin biri fiil olan dört kelimesiyle belirliyor. Burası öyle bir yer ki, herkes orada ve beklemekte; müheyyâ bir hâlde. İnsanların böyle bir yerde, böyle bir durumda ve böylesi bir hâlde oldukları tek yer var: *Bezm-i Elest*. Bu dizeden bir kaç dize sonra anlatıcının özellikle andığı dört isim ve onların yaşamlarında önemli bir yer tutan dört hâl ya da kişi var: Rimbaud ve onun silâh sattığı Choa kralı *Ménélick*; Gustav Mahler ve ona *Yeryüzü Şarkıları*'nın acısını tattıran üç yaşında ölen kızı *Maria*; Haşim ve Şiir-i Kamer'lere onu gebe bırakan, Dicle kenarında *ölen anneyle* geceleri yapılan gezinmeleri; balet Nijinsky ve onu otuzunda delirmeye götüren, çoğu *Diaghilev*'le ilişkisinden doğan iç karmaşaları. Bu dört isim ve onların yaşamlarındaki yazgısal an ya da durumların yaklaşık *chrnotophe*'u ise, XIX. yüzyılın son çeyreği ile XX. yüzyılın ilk çeyreğine denk gelmektedir.

Dibace bölümünün özü çatan bu yapısal bütünlüğü, masalların *bir varmış bir yokmuş* şeklindeki zamanı ve mekânı soyutlayan hazırlık katı olma özelliğini fazlasıyla taşıyor. Göndergesel yanıyla da belli bir zaman dilimine, kişilere ve onları kendisine yaklaştıran kimi hâllerine işaret ediyor. Bütün bunlar Dibace bölümünü bitiriyor. Özel, *Bir Yusuf Masalı* ile deyim yerindeyse ölü tavşanlara *Yusuf*'u, *Şivekâr*'ı, aşkı, biradallığı, kavuşmayı anlatıyor ama gönülsüzce.

İsmet Özel'in "Bir Yusuf Masalı" Adlı Şiirinin Saussure'cü Bağlamda Yapısal
Çözümlemesi

Masalda sürekli bir arayış var. Herkes bir şeyler arıyor. Bu kitapta öyle bir iddia var. Çağdaş insanlar, arayan insanlardır. Dolayısıyla bu bir şekilde yaşayan insana ayna tutmak gibi görünüyor. Masallar mutlu sonla biter. Bu masalda ise açık bırakılmış bir son var. Kahramanlar aradıklarını buluyorlar mı, arayış devam mı ediyor? Bu tamamıyla okurun yorumuna bırakılmış bir sorun olarak kalıyor. İsmet Özel, şiirinde neyi arıyor? Bir Yusuf Masalı, bir ses arayışının neresinde? Bu tip sorular hermeneutik okumayı gerekli kılmaktadır.

Sonuç olarak bir metnin okura ne demek istediğini ister hikâye ister şiir olsun sadece tek bir okuma tarzıyla ortaya çıkaramayacağımızı bununla birlikte değişik metotları bir arada kullanabileceğimizi de belirtmek gerekir.

Kaynakça:

- Culler, Jonathan, Structuralist Poetics, Routledge, London, 1997
Çevikbaş, Sebahattin, Felsefe Dünyası, sayı: 35, Ankara, 2002
Derrida, Jacques, Şiir Nedir? çev: Ahmet Sarı, M. Abdullah Arslan, Babil Yayınları, Erzurum, 2002
Doğan, Aksan, Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri, Bilgi Yayınları, Ankara, 2004
Kıran, Ayşe- Kıran, Zeynel, Yazınsal Okuma Süreçleri, Seçkin Yayınları, Ankara, 2003
Megill, Allan, Aşırılığın Peygamberleri, çev: Tuncay Birkan, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1998
Moran, Berna, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, Cem Yayınları, İstanbul, 1991
Piaget, Jean, Yapısalcılık, çev: Füsun Akadlı, Dost Yayınları, İstanbul, 1982
Saussure de Ferdinand, Genel Dilbilim Dersleri, çev: Berke Vardar, Birey Toplum Yayınları, Ankara, 1985
Özel, İsmet, Erbain: Kırk Yılın Şiirleri, Şule Yayınları, İstanbul, 1999
Özel, İsmet, Şiir Okuma Klavuzu, Şule Yayınları, İstanbul, 1997
Özel, İsmet, Bir Yusuf Masalı, Şule Yayınları, İstanbul, 2000
Todorov, Tzvetan, Poetikaya Giriş, Metis Yayınları, İstanbul, 2001
Vardar, Berke, Dilbilimin Temel Kavram Ve İlkeleri, Multilingual Yayınları, İstanbul, 1998
Yücel, Tahsin, Anlatı Yerlemleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993
Yüksel, Ayşegül, Yapısalcılık ve Bir Uygulama, Melih Cevdet Anday Tiyatrosu, Yazko Yayınları, İstanbul, 1981